

ZİRGÜLELİ HİCAZ

zâde İsmâil Efendi'nin sofyan usulünde, "İnile ey dertli gönül inile", Ali Rıza Şengel'in düyek usulünde, "Sana ey şâh-ı rüsul uymayanın bitmez işi" mısralarıyla başlayan ilâhileri bu makamın örnekleri arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülbâki Nâsır Dede, *Tedkik ve Tahkik* (nşr. Yalçın Tura), İstanbul 2006, s. 61; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1933-40, I, 70-74; IV, 217-219; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Mûsikisi Nazariyatı Derleri* (nşr. Onur Akdoğu), Ankara 1991, s. 349-352; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Mûsikisi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleri*, İstanbul 2006, s. 174-178.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

ZİRÎ b. ATIYYE

(زيرى بن عطية)

Ebû Yûsuf Zîrî b. Atıyye b. Abdillâh el-Hazerî el-Mağrâvî ez-Zenâtî (ö. 391/1001)

Zenâte emirlerinden.

Berberî Zenâte kabilesinin Mağrâve kolidan Benî Hazer'e mensuptur. IV. (X.) yüzyılda Mağrib'de Fâtımîler ile Endülüs Emevîleri arasında devam eden nüfuz mücadelesinde Berberîler'in Sanhâce kolu Fâtımîler'i, Zenâteliler ise Endülüs Emevîleri'ni destekliyordu. Bu süreçte Mağrâve'nin Benî Hazer kolu Fas, Sicilmâse ve Ağmât'a hâkimdi. O sırada Fas, 368'de (979) Zenâte emirlerinden olan ve Endülüs Emevîleri adına bölgede biat almaya başlayan Zîrî b. Atıyye'nin idaresinde idi. Sanhâce Berberîleri'nden olup Zîrîler Devleti'ni kuran Bulukkîn b. Zîrî 979-984 yılları arasında düzenlediği seferler sonucunda Fas ve Sicilmâse'yi zaptetti. Bulukkîn'in Zîrî b. Atıyye'nin üzerine yürüdüğü sırada 373 (984) yılında ölümü üzerine yerine geçen oğlu Mansûr büyük bir ordu hazırlayıp Zîrî b. Atıyye'ye ve diğer Zenâte Berberîleri'ne karşı sefere çıktı. Zîrî b. Atıyye, Fas şehri yakınlarında karşıladığı Mansûr ve ordusunu büyük bir yenilgiye uğrattı. Mansûr'un çok sayıda askeri öldürüldü veya esir alındı (375/985).

Zîrî b. Atıyye'nin Mağrib'deki bu başarısı Endülüs Emevî Devleti'nde büyük bir memnuniyetle karşılandı. 378'de (988) Zenâte'nin seçkin emirlerinden kardeşi Mukâtil b. Zîrî'nin ölümünden sonra Zenâteliler'in lideri olan Zîrî b. Atıyye ertesi yıl Endülüs Emevî Hükümdarı II. Hişâm'ın hâcibi İbn Ebû Âmir el-Mansûr'un davetlisi olarak Kurtuba'ya (Cordoba) gitti. İbn Ebû Âmir, kendisine görkemli bir törenle karşıladı ve ona vezir unvanını tevcih et-

Zîrgüleli
hicaz
makamı
seyir
örneği

ti, çok değerli hediyeler verdi. Zîrî b. Atıyye, 379 (989) yılında yeğeni Mansûr b. Bulukkîn'e karşı isyan edip kendisine sığınan Tâhert hâkimi Ebû'l-Behâr b. Zîrî'yi destekledi ve bazı Zîrî topraklarını ele geçirdi. Mağrib'de önemli zaferler kazandı. 382'de (992) İbn Ebû Âmir'in daveti üzerine çok değerli hediyelerle birlikte tekrar Kurtuba'ya gitti. Mağrib'e döndüğünde Fas'ın İfrenîler'den Yeddû b. Ya'lâ tarafından ele geçirildiğini gördü; Yeddû ile girdiği çarpışmadan sonra şehri tekrar hâkimiyeti altına aldı ve durumu İbn Ebû Âmir'e bildirdi. Öte yandan İbn Ebû Âmir'in kendisine verdiği vezir unvanını yeterli bulmayan Zîrî b. Atıyye onu II. Hişâm'ın halifelik yetkilerini elinden almakla itham etti. 383 (993) yılında Vecde (Vücd) şehrini kurarak burayı yönetim merkezi yaptı ve bağımsızlığını ilân etti.

Mansûr b. Bulukkîn'in yerine geçen (386/996) oğlu Bâdis iktidarını sağlamlaştırmaya çalıştığı sırada Zîrî b. Atıyye, Sanhâce topraklarına saldırdı. Bâdis büyük amcası Hammâd b. Bulukkîn'i Zîrî b. Atıyye ile mücadele etmekle görevlendirdi ve ele geçireceği toprakları kendisine vereceğini söyledi. Ancak bu sırada amca ile yeğen arasında çıkan bir anlaşmazlık onları karşı karşıya getirdi. Böylece Zîrî b. Atıyye daha rahat hareket etme imkânı buldu. Diğer taraftan İbn Ebû Âmir, Zîrî b. Atıyye'nin bağımsızlığını ilân etmesi üzerine Mağrib'e Vâzih kumandasında bir ordu gönderdi (386/996). Ancak bu ordu Zîrî b. Atıyye karşısında mağlûp olunca bu defa oğlu Abdümelik b. Mansûr komutasında daha büyük bir ordu sevketti. Abdümelik ve Vâzih kumandasındaki Endülüs kuvvetleriyle Zîrî b. Atıyye'nin ordusu arasında Tanca yakınlarında cereyan eden şiddetli savaşta Zîrî b. Atıyye ağır bir yenilgiye uğradı. 29 Şewal 387'de (4 Kasım 997) Fas'a giren Abdümelik bölgede idarî yapıyı yeniden düzenledi ve güçlendirdi. Bura-ya Endülüs'ten yeni yöneticiler tayin edildi. Ardından Zîrî b. Atıyye ve Berberîler'le, Endülüs Emevîleri'ne bağlı kalacakla-

rına dair anlaşmalar imzalandı. Bu savaşın sonunda Mağrib kesin olarak Endülüs Emevîleri'ne bağlanırken Zîrî b. Atıyye durumu kabullenmek zorunda kaldı ve Endülüs Emevî Devleti'ne bağlılığını ölünceye kadar sürdürdü.

Zîrî b. Atıyye Cemâziyelevvel 389'da (Mayıs 999) Zîrîler'in hâkimiyetindeki Tâhert'e yürüdü. Zîrî Hükümdarı Bâdis b. Muhammed'in nâibi Muhammed b. Ebû'l-Arab kumandasında gönderdiği büyük bir ordu ile Zîrî b. Atıyye arasında meydana gelen savaşta Zîrî b. Atıyye büyük bir zafer kazandı. Çok sayıda esir ve ganimet ele geçirdi. Ardından Tâhert'e girdi. Ancak Bâdis'in kendisini takip etmesi üzerine onunla savaşmaktan çekindiği için şehirden ayrılarak Araplar'ın yaşadığı kuzey bölgelerine kaçtı. 391 (1001) yılında Sanhâce Berberîleri'nin merkezi Eşîr'i bir ay süreyle kuşatan Zîrî b. Atıyye rahatsızlığı yüzünden kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı ve kısa bir süre sonra 12 Ramazan 391 (5 Ağustos 1001) tarihinde vefat etti (İbn İzârî, II, 251); yerine oğlu Muiz geçti.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 34, 46, 51, 68-69, 90, 127-128, 152-154; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, II, 238, 251, 282; İbn Ebû Zer', *el-Enisü'l-muğrib*, Rabat 1972, s. 102-108; M. Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs: el-Hilâfetü'l-Ümeviyye ve'd-devletü'l-Âmiriyye*, Kahire 1408/1988, s. 545-547, 557-559; S. M. İmamüddin, *Endülüs Siyasi Tarihi* (trc. Yusuf Yazar), Ankara 1990, s. 219, 232; Hâdi Rûcî İdrîs, *ed-Devletü'l-Şan-hâciyye* (trc. Hammâdi es-Sâhilî), Beyrut 1992, I, 74, 75, 95, 101, 102, 109, 110, 115-118, 126-134, 139, 152; Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları: Siyasi Tarih*, Ankara 1994, s. 116-122; Seyyid Abdülaziz Sâlim, *Târîhu'l-Mağrib fi'l-âşri'l-İslâmî*, İskenderiye, ts. (Müessesetü şebâbi'l-câmia), s. 558, 560; Nadir Özkuyumcu, *Mısır ve Kuzey Afrika'nın Müslümanlar Tarafından Fethi*, Kültür Bakanlığı, E-Kitap, tür.yer.; Lütfi Şeyban, "Endülüs Emevî Hanedanına Karşı Bir İktidar Denemesi: Endülüs Emevîleri Hâciblerinden el-Mansûr Muhammed İbn Ebî Âmir", *İslâmî Araştırmalar*, XI/3-4, Ankara 1998, s. 260, 264; E. Lévi-Provençal, "Zîrîler", *IA*, XIII, 576-577; P. Buresi, "Zîrî b. 'Atıyya", *El² Suppl.* (İng.), s. 843-844.

NADİR ÖZKUYUMCU